

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Gubenova Gozzal Turganbayevna.
Amaliy san'atni rivojlantirishda xotin-
qizlarning hissasi: an'analar davomiyligi
va zamonaviy yondashuvlar //
«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan
hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-
amaliy konferensiya materiallari
(Nukus, 2026-yil 9–10-oktyabr). –
Nukus, 2026. – B. 628–632. – DOI:
[https://doi.org/10.66073/ReFocus-
Conf/0910121](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910121)

«O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga
qo'shayotgan hissasi»

XALQARO ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA
NUKUS, 9–10-OKTYABR 2026

AMALIY SAN'ATNI RIVOJLANTIRISHDA XOTIN- QIZLARNING HISSASI: AN'ANALAR DAVOMIYLIGI VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Gubenova Gozzal Turganbayevna

Stajyor o'qituvchi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti

E-mail: gozzalgubenova39@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda, xotin-qizlarning amaliy san'atni rivojlantirishdagi hissasi O'zbekistonning badiiy hunarmandchilik tajribasi asosida o'rganiladi. Muzey kataloglari, xalqaro madaniy tashkilotlar materiallari va ilmiy-ma'rifiy loyihalar tavsiflari qiyosiy tahlil qilinadi. Ayollarning hunarmand, ustoz, dizayner va tadqiqotchi sifatidagi faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik yoritiladi. Tahlil natijasida an'anani saqlash, bilimni uzatish, mahsulotni yangilash hamda merosni ilmiy hujjatlashtirish o'zaro bog'liq jarayonlar ekanligi asoslanadi. Ayol hunarmandlar va san'atshunos olimalar hamkorligi uchun raqamli katalog, ustoz-shogird dasturi va mahsulotning kelib chiqishini ko'rsatuvchi tavsiflar taklif etiladi.

Kalit so'zlar: amaliy san'at, xotin-qizlar, badiiy hunarmandchilik, madaniy meros, ustoz-shogird, san'atshunoslik, dizayn, ijodiy tadbirkorlik.

Amaliy san'at kundalik turmush buyumlariga badiiy shakl berish, material bilan ishlash mahoratini rivojlantirish hamda estetik tajribani avlodlarga uzatish orqali madaniy hayotda muhim o'rin egallaydi. Uning rivojlanishini faqat tayyor mahsulotlar miqdori bilan baholash yetarli emas. Buyumning yaratilish jarayoni, ustaning qarorlari, mahalliy badiiy uslub va bilimning kim orqali saqlanayotgani ham tahlil qilinishi kerak. Shu nuqtayi nazardan xotin-qizlarning hissasi amaliy san'at tarixini va uning zamonaviy imkoniyatlarini tushunish uchun alohida tadqiqot masalasidir.

Metropolitan muzeyidagi Buxoroga nisbat berilgan XIX asr boshlariga oid so'zana tavsifi buyumni yaratishda naqsh chizuvchi ayol va kashta tikuvchi qarindosh ayollarning ishtirokini tushuntiradi [1]. Powerhouse muzeyining Toshkent palagi haqidagi katalog qaydi ham oilaviy jamoaning birgalikdagi mehnatini ko'rsatadi [2]. Ushbu manbalar ayollarning ayrim badiiy to'qimachilik an'alaridagi o'rnini bevosita yoritadi. Biroq bu dalillarni kulolchilik, yog'och o'ymakorligi yoki metallga ishlov berishning barcha hududiy shakllariga bir xil tatbiq qilish mumkin emas. Har bir yo'nalishning mehnat taqsimoti alohida tekshirilishi zarur.

Zamonaviy rivojlanish masalasi UNESCOning Marg'ilon hunarmandchilik markazi va hunar, dizayn hamda tadbirkorlik bo'yicha o'quv dasturlari haqidagi materiallarida ochib berilgan [3; 4]. Smithsonian muassasasi joylashtirgan hunarmandlar katalogidagi Madina Kasimbaeva tavsifi an'anaviy texnikani zamonaviy mahsulotga tatbiq etishning individual misolini beradi [5]. Elmira Gyulning badiiy to'qimachilikka doir ilmiy-ma'rifiy

faoliyati esa merosni tushuntirish va xalqaro auditoriyaga yetkazishda olima ayolning o'rnini ko'rsatadi [6; 7].

Tadqiqotning maqsadi xotin-qizlarning amaliy san'at rivojiga qo'shayotgan hissasini madaniy davomiylik, kasbiy ta'lim va zamonaviy ijodiy faoliyat o'rtasidagi aloqalar asosida tahlil qilishdir. Vazifalar ayollarning tarixiy ijodiy ishtirokini manbalardan aniqlash, ustozlik va tadqiqotchilik vazifalarini ajratish, zamonaviy dizayn bilan an'ana munosabatini baholash hamda hamkorlikka doir tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot sifat tahliliga asoslangan bo'lib, yettita ochiq manba tanlandi: ikki muzey katalogi, UNESCOning ikki axborot materiali, hunarmandlar katalogidagi individual tavsif, ilmiy-ma'rifiy nashr taqdimoti va olima ishtirokidagi xalqaro tadbir dasturi. Ular ayollar mehnati, bilim uzatish, mahsulot yaratish yoki ilmiy talqin haqida tekshiriladigan ma'lumot berishi mezonini asosida tanlandi. Manbalar 2026-yil 5-oktabr holatida ko'rib chiqildi.

Qiyosiy tahlilda har bir materialdan to'rtta belgi ajratildi: ijodiy vazifa, bilimni uzatish shakli, yangilanish yo'nalishi va faoliyatning hujjatlashtirilishi. Tarixiy kataloglar bilan zamonaviy loyiha tavsiflari shu mezonlar bo'yicha solishtirildi. Manbadagi fakt, ushbu faktning tahliliy talqini va muallif tavsiyasi bir-biridan farqlandi. Dala kuzatuv, so'rovnoma yoki daromad o'lchovi o'tkazilmagan; natijalar manbalar tahliliga tegishli. Misollar ko'proq badiiy to'qimachilikdan olingani sababli xulosalar butun amaliy san'atning statistik tavsifi sifatida talqin qilinmaydi.

Metropolitan muzeyi tavsifida so'z ana avval bir necha mato bo'lagi birlashtirilgan holda loyihalanishi, so'ng bo'laklar ayollar tomonidan alohida tikilib, qayta birlashtirilishi bayon qilingan [1]. Bu jarayonni tahlil qilish ayollar ishtiroki tayyor naqshni bajarish bilangina cheklanmaganini ko'rsatadi: kompozitsiya tuzish, rang va texnikani muvofiqlashtirish ham badiiy natijaning tarkibiy qismidir. Jamoaviy mehnat individual mahoratni inkor etmaydi; aksincha, bir asar ichida turli ijrochilar tajribasining uyg'unlashishini ta'minlaydi.

Powerhouse katalogi naqshning katta yoshli ayol yoki maxsus naqsh chizuvchi tomonidan belgilanib, mato bo'laklari tikuvchilar o'rtasida taqsimlanishini qayd etadi [2]. Mazkur ikki tavsifni qiyoslash oilaviy ijodiy muhitning bir vaqtning o'zida ishlab chiqarish va bilim uzatish maydoni bo'lishini anglashga yordam beradi. Yosh ijrochi tayyor buyumni kuzatish bilan cheklanmay, texnik jarayonda qatnashish orqali hunarni egallaydi. Tahlildan kelib chiqadigan xulosa shuki, an'ana faqat naqsh shaklida emas, ishni tashkil etish va baholash tajribasi sifatida ham davom etadi.

Bugungi ustoz-shogird dasturi ana shu tajribani ongli ravishda saqlashi mumkin. Buning uchun mashg'ulotda chok yoki usulni o'rgatish bilan birga uning mahalliy nomi, qo'llanish sababi va buyumdagi vazifasi tushuntirilishi zarur. Shogirdning mustaqil yaratgan namunasi ustoz tomonidan aniq mezonlar bilan baholansa, texnik takrorlash ijodiy tushunish bilan birlashadi. Bu yondashuv amaliy san'atning boshqa turlarida ham tekshirib qo'llanishi mumkin bo'lgan pedagogik taklifdir.

UNESCOning 2023-yilgi materialida Marg'ilon markazidagi dasturlar xotin-qizlar va yoshlarning salohiyatini oshirishga yo'naltirilgani ko'rsatiladi. Markazda Nargiza Sherkhojayeva kashtachilik, Khidayat Umarova esa do'ppi tikish ustaxonasi bilan tilga olingan [3]. Bu misol ayollar ishtirokining oilaviy ijrodan tashqari kasbiy ta'lim va madaniy muassasa faoliyatida ham ko'rinishini tasdiqlaydi. Markazning ko'p yo'nalishli tarkibi hunar egalari o'rtasida tajriba almashish imkonini yaratadigan muhit sifatida talqin qilinishi mumkin.

UNESCOning 2024-yilgi xabarida 30-martdan 8-aprelgacha Marg'ilonda tashkil etilgan o'quv dasturida O'zbekiston hududlaridan 60 ishtirokchi qatnashish imkoniga ega bo'lgani qayd etilgan. Dastur an'anaviy hunar, dizayn va tadbirkorlikni birlashtirgan [4]. Manba 60 ishtirokchining barchasi ayol bo'lganini bildirmaydi; shuning uchun bu raqam ayollar soni sifatida olinmaydi. Dastur maqsadini ham daromadning amalda oshganiga tenglashtirish mumkin emas. Shunga qaramay, hunar bilan biznes bilimlarini birgalikda o'qitish ijodiy mehnatning iqtisodiy sharoitlarini yaxshilashga qaratilgan yondashuv ekanligi ko'rinadi.

Madina Kasimbaeva haqida katalogda Toshkent palak texnikasini qayta jonlantirishga intilishi, uy uchun buyumlar bilan birga chopon, jaket va yubka singari kiyimlar yaratishi qayd etilgan [5, 105-b.]. Bu misolda yangilik texnikani bekor qilish orqali emas, uning qo'llanish doirasini kengaytirish orqali yuzaga keladi. An'anaviy bezakning yangi mahsulotda ishlatilishi badiiy davomiylarning bir shaklidir. Shu bilan birga, yangilangan mahsulotning mahalliy uslubga aloqasi va ustaning muallifligi tavsifda ochiq ko'rsatilishi kerak.

Zamonaviylashuvni baholashda uch mezon taklif etiladi: texnik mahoratning saqlanishi, yangi vazifaga moslik va kelib chiqish haqidagi ma'lumotning aniqligi. Masalan, an'anaviy naqsh kiyimga ko'chirilganda uning kompozitsiyasi tana harakati va mato xususiyatiga mos kelishi lozim. Faqat bezakni ko'paytirish mahsulot sifatini avtomatik oshirmaydi. Ushbu mezonlar tavsiya sifatida berilmoqda; ularning samarasi kelgusida ustaxonalardagi kuzatuv va xaridorlar fikri orqali tekshirilishi mumkin.

Xotin-qizlarning amaliy san'atga hissasini hunarmandlik bilan chegaralash mavzuning ilmiy tomonini toraytiradi. Asarning kelib chiqishini aniqlash, hududiy maktablarni farqlash, texnika va naqshlarni tavsiflash ham merosning yashashiga xizmat qiladi. Hunarmand amaliy bilimni buyumda namoyon etsa, tadqiqotchi uni qiyoslash va ta'lim uchun tushunarli shaklda hujjatlashtiradi. Bu faoliyatlarning natijasi turlicha bo'lsa-da, ikkalasi ham badiiy tajribaning yo'qolmasligiga yordam beradi.

«Artistic Textiles» nashri taqdimotida Elmira Gyul matn muallifi va ilmiy muharrir sifatida qayd etilgan. Unda O'zbekiston to'qimachiligining mato, kashta, gilam va kigiz kabi shakllari madaniy muhit bilan bog'liq holda yoritiladi [6]. Nashr tavsifi olimaning turli buyumlarni yagona «bezak» tushunchasiga qisqartirmay, ularning material va muhitini farqlab taqdim etishdagi ishtirokini ko'rsatadi. Bu yerda nashrning to'liq matni emas, tashkilot taqdimotidagi ma'lumot tahlil qilinmoqda.

Parijdagi Arab dunyosi institutining 2023-yil 15-aprel tadbiri dasturida Gyulning O'zbekiston so'zanalari, kashtachilik maktablari va buyumlarning vazifalariga bag'ishlangan ma'ruzasi qayd etilgan [7]. Mazkur holat ilmiy tadqiqot natijalarining xalqaro madaniy muloqotga chiqishini ko'rsatadi. Olima faoliyati mahalliy hunarni tushuntirish, uning tarixiy kontekstini ochish va xorijiy auditoriyada mazmunli tasavvur yaratish bilan bog'lanadi. Bu faoliyat olim ayollarning madaniy merosni xalqaro miqyosda ilmiy tushuntirishga qo'shayotgan hissasini namoyon etadi.

Ko'rib chiqilgan misollar asosida «yaratish — o'rgatish — hujjatlashtirish — yangilash» bog'lanishi taklif qilinadi. Bu tayyor universal qonun emas, manbalarni tartibli tushuntiruvchi tahliliy sxemadir. Hunarmand buyum yaratadi, ustoz bilimni uzatadi, olim uning kontekstini qayd etadi, dizayner esa yangi foydalanish imkonini izlaydi. Bir inson bir nechta vazifani bajarishi mumkin; shuning uchun bu rollar kasbiy guruhlarni qat'iy ajratish uchun qo'llanmaydi.

Sxemaning amaliy qiymati hamkorlikdagi vazifalarni aniq belgilashidir. Raqamli katalog faqat mahsulot suratidan iborat bo'lsa, texnologik bilimning bir qismi yo'qoladi. Faqat tarixiy izoh berilib, ustaning bugungi ehtiyoji hisobga olinmasa, loyiha hunar davomiyligiga kam ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli katalog yozuvi, ustozlik mashg'uloti va dizayn tajribasi bir-birini to'ldirishi lozim. Xotin-qizlar hissasini baholashda mahsulot, ta'lim va ilmiy faoliyat natijalari alohida qayd etilishi maqsadga muvofiq.

Manbalar tahlili xotin-qizlarning amaliy san'at rivojidadagi hissasi an'anaviy buyum yaratish, bilimni uzatish, mahsulot vazifasini yangilash va merosni ilmiy talqin qilish orqali namoyon bo'lishini ko'rsatdi. O'zbekiston tajribasidan olingan misollarda hunarmand ayollar va san'atshunos olimlar faoliyati madaniy davomiylikning o'zaro bog'liq tomonlari sifatida ochildi. Ushbu xulosa tanlangan materiallar doirasida amal qiladi; barcha hunar turlarida ayollarning ulushi haqida miqdoriy hukm chiqarish uchun qo'shimcha tadqiqot zarur.

Amaliy ish sifatida hunarmand ayollar bilan san'atshunoslar hamkorligida buyum pasportlarini yaratish taklif etiladi. Unda muallif, hudud, ustozlik aloqasi, material, texnika, yaratilgan sana va foydalanish vazifasi qayd etilishi kerak. Shaxsiy ma'lumot va texnologik jarayonni ommaga chiqarish hunarmand roziligi asosida bajarilishi lozim. Bunday pasport o'quv jarayoni, muzey tavsifi va mahsulot taqdimotida foydalaniladigan izchil ma'lumot beradi.

Ustoz-shogird dasturlarini dizayn va tadbirkorlik mashg'ulotlari bilan uyg'unlashtirish, hunarmandning o'z mahsulotini narxlashi va tavsiflashi uchun zarur bilimlarni berish tavsiya etiladi. Keyingi tadqiqotlarda dasturdan oldingi va keyingi kasbiy natijalar, shogirdlarning mustaqil ishlari hamda hunar faoliyatining barqarorligi tekshirilishi mumkin. Shunda ayollarning hissasi umumiy e'tirof bilan cheklanmay, kuzatiladigan madaniy, ta'limiy va kasbiy natijalar orqali yoritiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. The Metropolitan Museum of Art. Cover. Early 19th century. Object no. 21.114.3.
1. Powerhouse Collection. Embroidered hanging (oi palyak), Tashkent late 1800s. Object no. 2019/82/1.

3. UNESCO. The Crafts Development Center in Margilan. 30.08.2023. <https://www.unesco.org/en/articles/crafts-development-center-margilan> (Murojaat sanasi: 05.10.2026).

4. UNESCO. National training in traditional craftsmanship, design and entrepreneurship for safeguarding of intangible cultural heritage and development of creative industries in Uzbekistan. 02.04.2024.

5. Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage. Central Asian Lookbook. Madina Kasimbaeva haqidagi bo'lim. B. 105.

6. World Society for the Study, Preservation and Popularization of the Cultural Legacy of Uzbekistan. Artistic Textiles. Elmira Gyul muallifligi va ilmiy tahriri qayd etilgan nashr taqdimoti.

7. Institut du monde arabe. Conférence «Suzani d'Ouzbekistan» par Elmira Gyul. 15.04.2023.